

HAYOT DAVOMIDA TA'LIM OLIH: YANGI PARADIGMALAR VA KUTILADIGAN NATIJALAR

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Boliboyeva Zebuniso Zoir qizi, Teshayeva Marjona Ahmad qizi

Kattaqo'rg'on filiali 1-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: Madatov Ilhom Yusupovich

INKLYUZIV TA'LIMNI JORIY ETILISHI

Annotatsiya: Inklyuziv ta'limni joriy etilishida "Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya"ning qabul qilinishi. Alohida yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim maktablarida o'qitish uchun qulay shart-sharoitlarini yaratish. Inklyuziv ta'limning maqsad va vazifalari. Inklyuziv talim joriy etilgan barcha umumta'lim maktablarida alohida yordamga muhtoj va o'sirlarini nisbatan do'stona munosabat ruhini shakllantirish.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, Bola huquqlari haqidagi konvensiya, metodik adabiyotlar, integratsiya, Dakar deklaratsiyasi.

Ta'lim sohasida yordamga muhtoj bolalarning tahsil olishlari hamisha jamiyatning diqqat markazida turgan dolzarb masala hisoblanadi. Shunday ekan, ularga ta'lim beruvchi pedagoglar va mutaxassislar malakasini oshirish, zarur zamonaviy qo'llanmalar, jihozlar bilan ta'minlash ham bu masalani hal qilish uchun qo'yilgan qadamlardan biri hisoblanadi. BMT tomonidan 1989 yilda qabul qilingan «Bola huquqlari to'g'risidagi»gi Konvensiyasi hamma bolalarni, shu qatori maxsus ehtiyojli bolalar huquqlarini ham himoya qiladi va qo'llab-quvvatlaydi. Aynan 2, 23, 28, 29 – moddalarda maxsus ehtiyojli bolalar huquqlari belgilangan. Bolalar huquqlari To'g'risidagi Konvensiyaning 2-moddasi maxsus yordamga muhtoj bolalar uchun asosiy modda hisoblanadi. Unda mazkur Konvensiyadagi har bir modda irqi, dini, millati, etnik yoki ijtimoiy kelib chiqishidan qat'iy nazar barcha bolalarga tegishliligi haqida ta'kidlanib, "Barcha huquqlar har bir bola uchun tegishli.

Kamsitish yoki jazolashning barcha shakllaridan bolaning himoyasini ta'minlash uchun zarur choralarni ko'rish ishtirokchi davlatlar majburiyatlariga kiradi" deb bayon qilingan.

2000 yil O'zbekistonda inklyuziv ta'limning ilk asosi sifatida Respublika ta'lim markazi maxsus ta'lim bo'limi tomonidan "O'zbekiston respublikasida alohida yordamga muhtoj bolalar ochiq ta'lim tizimining rivojlantirish chora-tadbir rejasi" ishlab chiqildi. Bu reja dasturda alohida yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim tizimga kiritishning quyidagi tashkiliy asoslari yoritib berildi:

Ommaviy axborot orqali jamiyat ongini inklyuziv ta'limga tayyorlash;

Respublikadagi alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalar haqida axborot banki yaratish;

-barcha turdagi nuqsonli bolalar uchun umumta'lim va yakka tartibda oilalarda o'qitilishi bo'yicha turli xil o'quv metodik adabiyotlar, didaktik vasitalar ishlab chiqish va ta'minlash masalalari qayd qilingan.

Inklyuziv ta'lim konsepsiyasini O'zbekistonda joriy qilish va undagi muammolarni hal qilish maqsadida turli xil chora-tadbirlar uyushtirish, matbuot-axborot vasitalari orqali targ'ibot-tashviqot ishlari bir muncha faollashdi.

Respublika ta'lim markazi YuNESKO tashkiloti bilan hamkorlikda 2001 yilda "Inklyuziv ta'lim" mavzusida seminar o'tkazib, uning tavsiyalariga asosan Respublika Ta'lim Markazi maxsus ta'lim bo'limi qoshida "Inklyuziv ta'lim resurs markazi" tashkil etildi. "Inklyuziv ta'lim resurs markazi"ning vazifalari quyidagilardan iborat qilib belgilandi:

-ta'limga jalb etilmagan imkoniyati cheklangan bolalar ta'limini tashkil etishga ko'maklashish;

-inklyuziv sinf va guruhlarni o'quv metodik majmualar bilan ta'minlash;

-joylardagi resurs markazlarga amaliy-uslubiy yordam ko'rsatish;

-imkoniyati cheklangan bolalarning ota-onalariga farzandlarini tarbiyalash, maktabga va ijtimoiy hayotga tayyorlashga oid turli shakldagi tadbirlarni tashkil etish, maslahatlar berish;

-imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarga ta'lim berish, kasb-hunarga o'rgatish ishlarini amalga oshirish maqsadida umumta'lim muassasalarida inklyuziv sinflar va guruhlar tashkil etish, ta'limni integrasiya asosida olib borish.

2002 yilning 31 may kuni "Ta'lim hamma uchun Dakar Dekloratsiyasi"ning mohiyatini O'zbekistonda tadbiq etish yuzasidan Xalq Ta'limi Vazirligi, YuNESKO xalqaro tashkiloti bilan hamkorlikda "Ta'lim hamma uchun" mavzusida halqaro forum tashkil etildi. Forumda xalqaro YuNESKO tashkilotining eksperti janob Kotibxon ishtirok etib forum qatnashchilariga "Ta'lim hamma uchun" Milliy dastur rejasini ishlab chiqish mavzusida seminar tashkil etdi. Natijada 2003 yil "Ta'lim hamma uchun" dasturining Milliy rejasi ishlab chiqildi. "Ta'lim hamma uchun" dasturining Milliy rejasi 2000 yilgi Dakar shartnomalari doirasida ishlab chiqilgan bo'lib, siyosatchilar, ta'lim tizimi, vazirlik va idoralar rahbarlari, pedagoglar, jamoat arboblari, O'zbekiston Respublikasi uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish muammolari bilan qiziquvchi barcha shaxslar uchun mo'ljallangan. "Ta'lim hamma uchun" Milliy harakat rejasini ro'yobga chiqarish bo'yicha yaqin davrlar (2001-2015-

yillar)ga mo'ljallangan tadbirlar belgilanib, u Ta'lim hamma uchun milliy harakati hamda umumiy o'rta ta'lim maqsad va vazifalarini ro'yobga chiqarish siyosati" deb nom olgan VI bandining IX yo'nalishi Maxsus ta'limga yo'naltirilgan bo'lib, unda maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalariga jalb etishda qonunchilik va me'yoriy bazani takomillashtirish, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim-tarbiya, maxsus ta'lim mazmunini, inklyuziv ta'lim jarayonining o'quv-uslubiy tomonini takomillashtirish, pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish, inklyuziv ta'limning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, inklyuziv ta'limni joriy etishda targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borish va boshqa masalalar qayd etilgan.

2005 yilning 19 sentyabr kuni XTVning 234-sonli buyrug'i bilan «Imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlar uchun inklyuziv ta'lim to'g'risida muvaqqat Nizom»i tasdiqlandi. Ushbu Nizomda inklyuziv ta'lim tizimining maqsad, vazifalari belgilab berilgan. Unda qayd qilinishicha, imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlar quyidagi tartibda inklyuziv ta'limga qamrab olinadi:

- ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar;
- harakat muvozanati buzilgan;
- O'z-o'ziga xizmat qila oladigan debillik darajasidagi oligofren bolalar va o'smirlar;
- nutqida nuqsoni bo'lgan (muloqoti cheklanmaydigan darajadagi) bolalar;
- zaif ko'ruvchi bolalar va o'smirlar;
- zaif eshituvchi va kech (5 yoshdan keyin)kar bo'lgan bolalar;
- ko'zi ojiz (Brayl yozuvi va o'qishni egallagan) bolalar va o'smirlar;
- kar (muloqot darajasida nutqi bo'lgan, o'qish va yozishna egallagan) bolalar va o'smirlar.

Inklyuziv ta'lim amalga oshirilayotgan umumta'lim maktablarida Davlat Ta'lim standartlariga ilova sifatida imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlar uchun korreksion dasturlar ham inobatga olinadi, maxsus korreksion ishlarni amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratiladi (maxsus jixozlangan korreksiya xonasi, maxsus infrastruktura).

Inklyuziv ta'limni tashkil etilgan barcha umumta'lim maktablarida imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarga nisbatan do'stona munosabat ruhi shakllananib boradi. Shu bilan birga inklyuziv ta'lim amalga oshirilayotgan umumta'lim maktablarida tayyorlov guruh va birinchi sinflarida 35 daqiqa boshqa sinflarida 45 daqiqadan darslar olib boriladi. Imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarning bilimlari ularning shaxsiy xususiyatlari va qobiliyatlariga asoslangan holda belgilangan tartibda baholanadi. Ta'lim jarayonida zamonaviy umumdidaktik tamoyillar bilan bir qatorda maxsus tamoyillar ham e'tiborga olinadi va korreksion ta'lim o'quvchilarning ehtiyojlariga ko'ra tabaqalashtirilga holda tashkil etiladi. Inklyuziv ta'lim amalga oshirilayotgan umumta'lim maktabiga o'quvchilar ota-onalarning arizasi hamda "Tibbiy-psixologo-pedagogik komissiya"lari xulosalari asosida qabul qilinadi va ta'lim muassasalari rahbarlarining buyrug'i bilan tasdiqlanadi. Inklyuziv ta'lim amalga oshirilayotgan umumta'lim maktabidagi

sinflarida integrasiya qilingan o'quvchilar soni 4 nafardan oshirilmaydi hamda o'quvchilar umumiy soni 25 nafargacha belgilanadi.

Shuningdek mazkur Nizomda inklyuziv ta'lim ishtirokchilari, inklyuziv ta'lim mutaxassislarining ota-onalar yoki boshqa qonuniy vakillar bilan hamkorligi, xalqaro hamkorlikda qatnashish xususiyatlari batafsil bayon etilgan.

“Imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlar uchun inklyuziv ta'lim muvaqqat Nizom” asosida Respublikamizda inklyuziv ta'lim tizimining quyidagi huquqiy-ijtimoiy asoslari yaratildi:

-bolani ijtimoiy hayotga tayyorlashda yoshi, jinsi irqi, millatidan qat'iy nazar O'zbekiston Konstitusiyasining moddasiga asosan barcha bolalar umumta'lim jarayoniga kiritish va ijtimoiy hayotga moslashtirish lozimligi belgilangan;

-har bir bola o'zining qiziqishi qobiliyati, va ehtiyojiga ko'ra mos ravishda bilim olishi huquqiga ega;

-ta'lim dasturini ishlab chiqishda va amalga oshirishda o'ziga xoslik va ehtiyojlarning turli-tumanligini nazarda tutish;

Har bir bola o'zining qiziqishi qobiliyati, va ehtiyojiga ko'ra mos ravishda bilim olishi huquqiga ega;

-ta'lim dasturini ishlab chiqishda va amalga oshirishda o'ziga xoslik va ehtiyojlarning turli-tumanligini nazarda tutish;

-har bir bola tengdoshlar qatori bilim olish huquqiga ega bo'lishi;

-bolani ta'limga emas, balki ta'limni bolani ehtiyojiga ko'ra tashkil etilishi;

-bolan muhtojligi va imkoniyatini e'tiborga olgan holda ta'lim metodologiyasini, o'quv rejalarni ixcham bo'lishini qo'llab-quvvatlash hamda baholash;

-inklyuziv ta'lim muammoni bolada emas, tizimda ekanligini aniqlaydi, bolaga qulay shart-sharoit yaratishni ta'minlaydi;

Bugungi kunga qadar Respublikamizda o'tkazilgan seminar treninglarda 500dan ortiq ishtirokchilar inklyuziv ta'lim tizimining mazmun mohiyati, uni joriy qilish bosqichlari xususida mukammal ma'lumotlarga ega bo'ldilar.

Imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta'lim tizimida ta'lim olishini yanada takomillashtirish, amaliyotda uchraydigan muammolarning yechimlarini davlat va nodavlat tashkilotlar hamkorligida hal qilish masalalari yuzasidan quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

-korreksion ta'lim strukturasi sifat jihatdan yangilash;

-respublikaning ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishini hisobga olgan holda bosqichma-bosqich to'liq integrasiyasiga amal qilish;

-davlat normativ hujjatlariga inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha qo'shimchalar kiritish yoki tadbirlar ishlab chiqish va tasdiqlash;

-binoni ularga mos ravishda rekonstruksiya qilish;

-umumta'lim tizimida ta'lim olayotgan maxsus ehtiyojli bolalar uchun zaruriy moddiy texnik ba'zani yaratish;

-inklyuziv ta'limni tashabbuskorlik mehr-muruvvat tarzida tashkil etish;

-maktabning ish faoliyatiga inklyuziv ta'limni amalga oshirish borasida o'zgarishlar kiritish;

-umumta'lim muassasa pedagoglarini inklyuziv ta'lim bo'yicha qayta tayyorlash;

-barcha pedagogika oliygohlarida va o'rta maxsus o'quv yurtlarida korreksion pedagogik kurslarning kiritilishi;

Umumta'lim muassasa pedagoglarini inklyuziv ta'lim bo'yicha qayta tayyorlash;

-barcha pedagogika oliygohlarida va o'rta maxsus o'quv yurtlarida korreksion pedagogik kurslarni kiritilishi;

-Korreksion Davlat ta'lim talablari va dasturlarni imkoniyati cheklangan bolaning imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda moslashtirishirilgan, ishlab chiqish;

-umumta'lim, maxsus maktab pedagoglari, ota-onalar uchun o'quv metodik va ilmiy ommabop, ixcham turdagi o'quv adabiyotlar va individual dasturlar yaratish;

-nogiron bolani ilk yoshidan tashxis qilish va korreksion pedagogik yordam berish;

-imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim tizimida umumiy va korreksion ta'lim olishini ilmiy asoslari, standart talablar, o'quv metodik majmualarni yaratish va ta'minlash;

-kasb-hunarga o'rgatish, rehabilitasiya qilish va bu ishda oilani bevosita ishtirokini ta'minlash kabi bir qator dolzarb masalalarni kelajakda keng qamrovli bajarish uchun davlat tasarrufida muvofiqlashtiruvchi ilmiy-pedagogik resurs markazi, boshqarma, ilmiy laboratoriyalar tashkil qilish kabi tashkiliy, ilmiy-uslubiy, amaliy ishlarni bajarish inklyuziv ta'limni joriy qilish muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

XULOSA:Imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim olishida nihoyatda yuqori e'tiborni talab qiluvchi umuta'lim tizimining sohasi hisoblansa, imkoniyati cheklangan bolalar esa jamiyatning ijtimoiy qatlamidir, chunki ularning ko'pchiligi kam ta'minlangan oilalarda voyaga yetganlar. Inklyuziv ta'lim – bu imkoniyati cheklangan bolalarni barcha zaruriy vositalar bilan ko'pchilik bolalar uchun amalga oshiriluvchi ta'lim tabirlariga jalb etishdir. Shundagina imkoniyati cheklangan barcha bolalar jamiyat hayotida faol ishtirok etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. 1997.
2. "Alohida yordamga muhtoj bolalarni ma'naviy va estetik rivojlantirish" mavzusidagi ilmiy – nazariy konferensiya materiallari. Toshkent-"Uzinkomsentr"-2002 yil.
3. "Dakarskiye ramki deystviy"- YuNESKO-2000 yil. Fransiyada chop etilgan. Kislitsina I.K. «Inklyuzivnoye obrazovaniye-obrazovaniye dlya vsekh»(osnovniye ponyatiya i kratkiy obzor mejdunarodnogo opqta) sozdano pri podderjke Yevropeyskogo Soyuza. Tashkent, 2004.
4. Ta'lim hamma uchun milliy dasturini joriy qilish masalalari" mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent-2005 yil.